

4. K dochovaným rukopisům

Žádný z rukopisů, ve kterých se staročeská milostná lyrika zachovala, není rukopis středověké lyriky ve smyslu slavných rukopisů německého minnesangu (Malý či Velký Heidelberský rukopis, Weingartenský rukopis atd.). Tyto rukopisné památky se nepodobají ani slavným autorským rukopisným sbírkám (jako je například rukopis díla Oswalda z Wolkenštejna nebo tzv. Mnicha salcburského) a dokonce ani písňovým anonymním sborníkům 15. století. Pouze v případě obou třeboňských rukopisů, sestavených Oldřichem Křížem z Telče (T1 a T2) můžeme mluvit o relativně plánovitě založeném a rozřazeném korpusu milostné lyriky v rámci rukopisu rozličného obsahu. Ostatní rukopisné památky představují lyrické texty (částečně i s melodiemi), které jsou rozesety v různých rukopisech, jejichž obsah se samotnými písněmi nespojuje. Toto zjištění nás staví před řadu problémů a nejasností: není jasné, nakolik tyto texty reprezentují celkovou písňovou produkci dané doby. Nevíme, co a v jakém rozsahu se ztratilo. S tím souvisí další otázka: nevíme, zda staročeské milostné básnictví existovalo hlavně v písemné podobě nebo bylo naopak více provozováno ústně a zapisováno spíše výjimečně. Ani zde se současné bádání nemůže opřít o žádné jisté důkazy. Přihlédneme-li k písňové tvorbě zemí, které vznik staročeské milostné lyriky rozhodujícím způsobem podnítily a ovlivnily, můžeme přinejmenším říci, že provozování a tranfer středověké poezie byl vázán na potřeby a možnosti literární kultury, která měla ústní charakter. Skutečnost, že existovaly zásady písemného zachycení zpívaného textu a že zapisování písní v románském i v německém jazykovém prostředí podstatně přispělo k rozvoji středověkého milostného básnictví v podobě, v jaké se dochovalo, je neodmyslitelnou součástí tohoto procesu. Současné vnímání zapsaného textu a jeho zpívané podoby podstatným způsobem utváří estetiku středověkého milostného básnictví, variabilitu textů, které se musely přizpůsobit různým kontextům a situacím, v nichž docházelo k jejich přednesu či prezentaci, struktura opakování různých pasáží (refrény), tradičnost tematiky, forem, rétoriky, obraznosti a metafor. I v kontextu staročeského milostného básnictví musíme vycházet z toho, že se tyto rozličné kontexty a situace prolínaly. Texty se tedy dochovaly i díky skutečnosti, že byly vzhledem k pozdější době svého vzniku, kdy bylo zapisování písní módní záležitostí, od začátku zapisovány, na což ukazují – kromě již uvedených úvah a kontextů, se kterými lze staročeskou milostnou lyriku srovnat – například i případy, kdy je jedna píseň dochována v různých písemných podobách, kdy je jmenován její autor (Záviš) či kdy je známa a zapsána i melodie (notace) konkrétní písně.

Velmi zajímavé je časové a prostorové rozvrstvení jednotlivých rukopisných památek. Jak jsme již uvedli, pocházejí rukopisy z doby mezi léty 1350 – 1450. Nejvíce se jich dochovalo v oblasti Třeboně v jižních Čechách a v linii mezi Prahou a moravskou Olomoucí. K tomu přistupují neméně zajímavé rukopisné památky z prostoru mimo Čechy a Moravu, rukopisy Mnichovský (M), Vídeňský (W) a Vendômský (V) jakož i pergamenový list z polské Sandoměře (S). I když

jsou tyto rukopisy soustředěny hlavně v českých zemích, dá se v tomto ohledu usuzovat i na jisté rozšíření za jejich hranice a „vyzáření“ této písňové kultury do oblastí jihu Německa a do románských zemí. Zde se tato kultura, jak jsme již uvedli, vyvíjela v dané době paralelním způsobem.

4.1. Přehled rukopisů a rukopisných fragmentů použitých v této edici

V následujícím přehledu uvádíme rukopisy, v nichž se staročeské milostné písně dochovaly a které jsou nám známy. Řadíme je dle abecedy podle písmen, které jsme navrhli.²¹

4.1.1. Písně

- H Vyšší Brod, Knihovna cisterciáckého opatství, ruk. 42
Po r.1410, papír, 21,3 × 15 cm, 176 listů.
Obsahuje písně I.8, II.1 (vnitřní strana příděští) a V.1 (fol. 159v-161r, resp. 333-336), píseň V.1 je s notací.
- M Mnichov, Bavorská státní knihovna, Clm 8348
Před r. 1400, papír, 28,5 × 21,7 cm, 247 listů.
Obsahuje zlomek Závíšova milostného lejchu (Závíšovy písně) (VII.1, verše 1-23 první perikopy, fol. 132v, s notací).
- O Opava, Zemský archiv, pobočka Olomouc, , ruk. 300
Pravděpodobně 1451, papír, 22 × 16 sm, 372 listů.
Obsahuje písně IV.1 (fol. 285r), VI. 2(fol. 283r) a VII.1 (fol 283v-284r).
- P 1 Praha, Národní knihovna České republiky, ruk. XVII.F.9
Datováno k roku 1396, papír, 22 × 14,5 cm, II +II6+II listy.
Obsahuje písně IV.3 (s notací, vnitřní strana předního příděští), IV.4 a I.2 (fol. IIr). Na vnitřní straně zadního příděští zapsán fragment světské písně (viz gnóma č. 69).
- P 2 Praha, Archiv Pražského hradu, fond: Knihovna metropolitní kapituly sv. Víta, ruk. O. 48
Skloněk 14. století, papír, 20,9 × 14,6 cm, 217 listů.
Obsahuje píseň I.4 (fol.216r).

21 Za velkou pomoc a podporu při vyjasňování důležitých otázek, které vyvstaly při studiu těchto rukopisných památek, patří náš srdečný dík panu Zbyňku Svitákovi (Ústav pomocných věd historických a archivnictví, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity v Brně). Za nezištnou pomoc při studiu rukopisů W1,W2 a především za kodikologický popis rukopisu M srdečně děkujeme paní Gisele Kornrumpf, Bavorská akademie věd, Komise pro německou literaturu středověku.

- P 3 Praha, Národní knihovna České republiky ruk. XX.B.9
15. století, papír, 22 × 15 cm, 168 listů.
Obsahuje píseň IV.5 (fol. 156v).
- P 4 Praha, Národní knihovna České republiky, ruk. XIV G. 45
15. století (část rukopisu je datována k r. 1412). Papír,
21 × 16 cm, 96 listů.
Obsahuje píseň IX.3 (fol. 95r-95v).
- T 1 Třeboň, Státní oblastní archiv, ruk. A 4 (písař Oldřich Kříž z Telče).
Po r. 1450, papír, (pouze folio 1 pergamen), 16 × 10,5 cm, 409 listů.
Obsahuje písně VII.1 (fol. 396v-397r), III.3 (fol. 397v) a I.7 (fol. 407v-408r).
Oldřich Kříž napsal kromě stran 150r-197r, 374r-381r a 386r-391v celý kodex
i s rejstříkem.
- T 2 Třeboň, Státní oblastní archiv, ruk. A 7 (písař Oldřich Kříž z Telče)
Po r. 1454, papír, 16 × 11 cm, 290 (recte 291) listů.
Rukopis obsahuje písně VI.3 (fol. 139v), IV.2 (fol. 140r – 140v), VIII.1 (fol.
140v-141v), IX.2 (fol. 142r), III.2 (fol. 145r-146r), IX.1 (fol. 152r), I.5 (fol. 152v-
153r), VI.1 (fol. 154r- 154v), I.6 (fol. 154v), VI.2 (fol. 155v-156r), IX.5 (fol.
156r-156v).
- S Sandoměř (Polsko), nalezeno v kostele sv. Jakuba
1 pergamenový list, dnes ztracený, pravděpodobně 2. polovina 14. století,
faksimile u Zíbrta (1913), edice u Lehára (1990). Obsahuje píseň I.1.
- U Praha, Archiv Pražského hradu, fond: Knihovna Metropolitní kapituly sv.
Víta, rukopis 390.
Počátek 15. století, pergamen.
Dva zlomky, na rubové straně prvního z nich čteme nápisy, které nesouvisí
se staročeským gnómičtím básnictvím, na rubové straně druhého zlomku
je zapsáno sedm staročeských veršů písně IX.4 rukou 15. století.
- V Vendôme, Bibliotheque municipale, ruk. 169 (dnes ztracený).
Datováno k roku 1362, 121 listů.
Obsahuje píseň I.3 (zadní předsádka). Náš text v edici přepsán dle Jirečka
(1878).
- W 1 Vídeň, Rakouská národní knihovna, kodex 4558
15. století, papír, 14,5 × 10,5 cm, 36 listů.
Obsahuje píseň III.1 (fol. 24v-25r), s notací.

4.1.2. Gnómické texty

Největší část gnómického básnictví se dochovala v rukopisech T 1 a T 2, které jsme popsali výše.

T 1 obsahuje gnómy č. 53 (fol. 115v), č. 54 (fol. 130r), č. 29 (fol. 168v), a č. 55 (fol. 397v).

T 2 obsahuje gnómy č. 1–2 (fol. 139v), č. 3 (fol. 139v–140r), č. 67 (fol. 140r), č. 4 (fol. 142r), č. 5 (fol. 142r–142v), č. 6–10 (fol. 142v), č. 11 (fol. 142 v, 145r), č. 12–22 (fol. 145r, č. 22 je na fol. 152v zapsáno ještě podruhé), č. 23–32 a č. 34–36 (fol. 152v), č. 33 a č. 37–43 (fol. 153r), č. 44–49 (fol. 154v), č. 50–51 (fol. 156v), č. 52 (fol. 172v).

P 1 obsahuje verše 1–6 gnómy č. 11, která je zapsána v úplném znění v rukopisu T2 (fol. 116v).

Gnómické texty se kromě toho nacházejí v těchto dalších rukopisech:

D Drkolná (Schlägl, Horní Rakousko), 79, Cpl. [453.a.] 86 (dnes ztraceno), 2 dvojlisty se zlomky staročeských dramát, 3. čtvrtina 14. století, papír, edice u Lehára.

Obsahuje gnómu č. 68.

P 5 Praha, Národní knihovna České republiky, ruk. VIII. A. 19

Druhá polovina 14. století, první polovina 15. století, papír, 29,5 × 21 cm, 194 (recte 195) listů, fol. 166 bis.

Obsahuje gnómu č. 58 (fol. 194 v).

P 6 Praha, Knihovna národního muzea ruk. I. A. c. 29

Sklonek 15. století, papír, 2 zlomky na dvou listech.

Obsahují gnómy č. 59 a č. 60 (celkem třikrát zapsány, z toho dvakrát v neúplném znění) a gnómu č. 66.

Listy obsahují kromě gnóm několik didaktických textů, zkoušky per a písmen a více krátkých latinských formulí sakrálního charakteru. Tyto texty nejsou předmětem naší edice.

P 7 Praha, Archiv Pražského hradu, fond: Knihovna metropolitní kapituly sv. Víta, ruk. B VI. 2

Datováno k roku 1447, papír, 21,8 × 15 cm, 323 listů.

Obsahuje gnómu č. 65 (fol. 323v) jakož i gnómy, které jsou zapsány v rukopisu T 2: č. 13 (fol. 323v), č. 14 (fol. 323v, v jiném pořadí veršů než v T2), č. 44 (fol. 323v, pouze verše 1–2) a č. 51 (fol. 323v).

P 8 Praha, Národní knihovna České republiky, ruk. XXIV. A.225.

Datováno před r. 1419, 2 zlomky (dle Marka – Modrákové). Papír, 21 × 15 cm (sejmuto z rukopisu sign. XI. E. 2. Zlomky obsahují první dva verše gnómy č. 37, která je rovněž zapsána v rukopisu T 2 a také gnómu č. 53, která je podruhé zapsána v rukopisu T 1 (s variantami textu).

T 3 Třeboň, Státní oblastní archiv, ruk. A 6. Datováno po roce 1454, papír, 16 × 11 cm, 248 listů. Písařem rukopisu byl pravděpodobně jako u rukopisů T 1 a T 2 Oldřich Kříž z Telče.

Obsahuje gnómu č. 56 (fol. 131 v).

W 2 Vídeň, Rakouská národní knihovna, kodex 1939.

14. století, pergamen, 16 × 12,5 cm, 206 listů.

Obsahuje gnómy č. 57 (fol. 11r), č. 63 (fol. 82r), č. 62 (fol. 191r), č. 61 a 64 (fol. 204r) a gnómu č. 46 (fol. 184r, s variantami textu), která je zároveň zapsána v rukopisu T 2.

5. K metrickým principům

Metrické principy staročeské milostné lyriky se vyznačují několika zvláštnostmi. Základní princip je (tak jako v lyrice románsky mluvících zemí) sylabometrický. Stavba verše a jeho členění se tedy řídí dle pevného schématu – počtu slabik. Dalším nosným formálním prvkem je koncový rým.

Formou verše je osmislabičný, sdruženě rýmovaný verš staročeské epiky 13. a 14. století. Výjimkou ale není ani desetislabičný či dvanáctislabičný verš. Skládání veršů podle pevného schématu strofické formy není vždy podmínkou a není natolik časté jako u středohornoněmecké světské lyriky. Často můžeme ve strofách objevit metrické licence. Kromě sdružených rýmů jsou běžné i rýmy střídavé. Občas se setkáváme s vnitřními rýmy. Německá tzv. kanzónová strofa, která sestává ze dvou metricky identických veršových úseků a třetího úseku, který se od prvních dvou metricky odlišuje, se ve staročeské milostné lyrice neprosadila (výjimku tvoří píseň III.1).

Popis metrické výstavby strof jednotlivých písní v kometáři přináší údaje k počtu slabik a strofické formě. Zdůrazněny jsou rovněž metrické zvláštnosti a specifické formální jevy, které zdůrazňují obsahovou výpověď písně.